

ΝΤΑΝΙΕΛ ΜΕΝΤΕΛΣΟΝ

ΧΑΜΕΝΟΙ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΕΞΙ ΑΠΟ ΕΞΙ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ

ΝΕΑ, ΑΝΑΒΕΘΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

ΝΤΑΝΙΕΛ ΜΕΝΤΕΛΣΟΝ

ΧΑΜΕΝΟΙ

Αναζητώντας έξι από έξι εκατομμύρια

ΝΕΑ, ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΜΑΤ ΜΕΝΤΕΛΣΟΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ

Θέση υπογραφής δικαιούχου/ων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκφράζονται ευχαριστίες στα ακόλουθα πρόσωπα και ιδρύματα για την άδεια αναπαραγωγής
φωτογραφιών και αποσπασμάτων από τεκμήρια που βρίσκονται στην κατοχή τους:

Beth Hatefutsoth, The Nahum Goldmann Museum of the Jewish Diaspora, Tel Aviv, Permanent Exhibition (σ. 465 και 469)· the Jewish Museum in Prague (σ. 394)· Yad Vashem, the Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority, Jerusalem (σ. 288-390, 315-318· σ. 483)· Lane Montgomery (σ. 678-680)· Henryk Jaronowski (σ. 403 και 405)· και State Archive of the Russian Federation (GARF) (σ. 704).

Εκδόσεις Πατάκη – Λογοτεχνικά δοκίμια

Ντάνιελ Μέντελσον, *Χαμένοι*.

Αναζητώντας έξι από έξι εκατομμύρια

Μετάφραση: Μαργαρίτα Ζαχαριάδου

Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος

Τυπογραφικές διορθώσεις: Ελένη Μαρτζούκου

Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης

Copyright© Daniel Mendelsohn, 2006, 2013

Published by arrangement with HarperCollins Publishers

Copyright© για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2017

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2010
Νέα, αναθεωρημένη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Δεκέμβριος 2021

KET B622 ΚΕΠ 160/21

ISBN 978-960-16-8453-6

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Στη
ΦΡΑΝΣΙΣ ΜΠΕΓΚΛΕΪ
και τη
ΣΑΡΑ ΠΕΤΤΙΤ

sunt lacrimae rerum

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Μπερεσίτ

ή

Εν αρχή

(1967-2000)

*Όταν έχουμε περάσει μια ορισμένη ηλικία,
η ψυχή του παιδιού που ήμασταν κάποτε και η ψυχή των νεκρών
από τους οποίους γεννηθήκαμε έρχονται να ριξουν απάνω μας
με αφθονία τα πλούτη και τις μαγκανείες τους...*

ΜΑΡΣΕΛ ΠΡΟΥΣΤ

*Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο (Η φυλακισμένη)**

* Μετάφραση Παύλος Ζάννας, Εστία, Αθήνα 2004. (Σ.τ.Μ.)

ΤΟ ΑΜΟΡΦΟ ΚΕΝΟ

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΚΑΙΡΟ, τότε που ήμουν έξι κι επτά κι οκτώ χρονών, τύχαινε καμιά φορά να μπαίνω στο δωμάτιο και ορισμένοι άνθρωποι να βάζουν τα κλάματα. Τα δωμάτια όπου συνέβαινε αυτό βρισκόνταν συνήθως στο Μαϊάμι Μπιτς της Φλόριντα, και οι άνθρωποι στους οποίους είχα τον συγκεκριμένο παράξενο αντίκτυπο ήταν, όπως όλοι σχεδόν στο Μαϊάμι Μπιτς των μέσων της δεκαετίας του '60, ηλικιωμένοι. Κι όπως σχεδόν όλοι οι ηλικιωμένοι άνθρωποι στο Μαϊάμι Μπιτς εκείνη την εποχή (έτσι τουλάχιστον μου φαινόταν εμένα), ήταν επίσης Εβραίοι – Εβραίοι απ' αυτούς που, όταν μοιράζονταν κάποιο λαχταριστό κουτσομπολιό ή έφταναν με τα πολλά στο τέλος της ιστορίας ή στην ατάκα του ανέκδοτου, το γύριζαν στα γίντις* πράγμα που φυσικά καθι-

* Τα γίντις (yiddish) ήταν η κοινή γλώσσα των Εβραίων της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, των Ασκενάζι, ένα μείγμα εβραϊκών, γερμανικών και ρωσικών. (Οι Εβραίοι της Νότιας Ευρώπης, οι Σεφαρδίτες, μιλούσαν λαντίνο, μια γλώσσα που προσιδιάζει ιδιαίτερα στα ισπανικά.) Πρόκειται για γλώσσα προφορική και γραπτή (από τον 16ο αιώνα και μετά – με εβραϊκούς χαρακτήρες), που μεταφέρθηκε αυτούσια και στην Αμερική και στο Ισραήλ με τη μετανάστευση χιλιάδων Εβραίων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ενώ την ίδια περίπου εποχή χάθηκε σχεδόν από την Ευρώπη. Στα γίντις έγραφε τα έργα του ο νομπελίστας Πολωνοεβραίος συγγραφέας Ισαάκ Μπάσεβις Σίνγκερ. (Σ.τ.Μ.)

στόυσε πάντα την κορύφωση, το ζουμί των ιστοριών ή των ανεκδότων, ακατανόητο σε εμάς τους μικρούς.

Οι άνθρωποι εκείνοι, όπως και πολλοί ηλικιωμένοι μόνιμοι κάτοικοι του Μαϊάμι Μπιτς τότε, ζούσαν σε διαμερίσματα ή σε σπιτάκια που, για όσους δεν έμεναν εκεί, έδιναν μια εντύπωση κλεισούρας και ήταν σε γενικές γραμμές ήσυχα, με εξαίρεση τα βράδια, όταν οι εκπομπές του Ρεντ Σκέλτον, του Μίλτον Μπερλ* και του Λόρενς Βελκ** χαλούσαν τον κόσμο από τις ασπρόμαυρες τηλεοράσεις. Κατά διαστήματα ωστόσο τα κλειστά, ήσυχα διαμερίσματά τους γέμιζαν φασαρία, φωνές μικρών παιδιών που είχαν έρθει αεροπορικώς για λίγες εβδομάδες μέσα στον χειμώνα ή την άνοιξη από το Λονγκ Άιλαντ ή τα προάστια του Νιου Τζέρζυ για να δουν τους γέροντες Εβραίους και που οδηγούνταν μπροστά τους, υποφέροντας από την αμηχανία και την ντροπή, και υποχρεώνονταν να φιλήσουν τα στεγνά, κρύα τους μάγουλα.

Τα φιλιά στα μάγουλα των ηλικιωμένων Εβραίων συγγενών! Τσινούσαμε και γκρινιάζαμε, θέλαμε να πάμε κάτω, στην πισίνα –που ήταν θερμαινόμενη και σε σχήμα φασολιού– στο πίσω μέρος της πολυκατοικίας, πρώτα όμως έπρεπε να φιλήσουμε όλα εκείνα τα μάγουλα· τα οποία στους μεν άνδρες μύριζαν υπόγειο και τονωτική λοσιόν μαλλιών και πουράκια Tiparillos, και σ' έγδερναν μουστάκια τόσο λευκά, που συχνά τα έπαιρνες για ξαντό (όπως συνέβη κάποτε στον μικρό μου αδερφό, ο οποίος επιχείρησε να ξεριζώσει το ενοχλητικό χνούδι, για να δεχτεί μια διόλου απαλή σφαλιάρα στο πλάι του κεφαλιού)· και στις ηλικιωμένες γυναίκες ανέδιδαν μια ανεπαίσθητη μυρωδιά πούδρας και μαγειρικού λίπους, και ήταν απαλά σαν τα «χαρτομάντιλα ανάγκης» που είχαν χωμένα στα πορτοφολάκια τους, ζουληγμένα σαν πέταλα λουλουδιών πλάι σε μπουκαλάκια με άλατα που μύριζαν βιολέτα, τσακισμένες συσκευασίες από σταγόνες για τον βήχα και τσαλακωμένα χαρτονομίσματα... Τα τσαλακωμένα χαρτονομίσμα-

* Κωμικοί ηθοποιοί, αρχικά του ραδιοφώνου, που μεταπήδησαν στην τηλεόραση τη δεκαετία του '50 με επιτυχημένα σόου. (Σ.τ.Μ.)

** Ο Lawrence Welk ήταν ο αρχηγός μιας διάσημης μπάντας με μουσική εκπομπή στην τηλεόραση από το 1951. (Σ.τ.Μ.)

τα. Πάρ' το και φύλαξέ το για τη Μαρλέν μέχρι να βγω, παράγγειλε η μητέρα της μητέρας μου, την οποία φωνάζαμε Νάνα, στην άλλη μου γιαγιά την ώρα που της παρέδιδε ένα κόκκινο δερμάτινο πορτοφολάκι που περιείχε ένα τσαλακωμένο εικοσαδόλαρο, μια μέρα τον Φεβρουάριο του 1965, λίγο πριν πάνε τη Νάνα στο χειρουργείο για κάποια διερευνητική επέμβαση. Είχε μόλις κλείσει τα πενήντα εννιά και δεν ένιωθε καλά. Η γιαγιά Κέι υπάκουσε και πήρε το πορτοφολάκι με το τσαλακωμένο χαρτονόμισμα, και τηρώντας τον λόγο της το παρέδωσε στη μητέρα μου, η οποία ακόμα το είχε μερικές μέρες αργότερα, όταν η Νάνα τάφηκε, μέσα σε ένα απλό φέρετρο από ξύλο πεύκου, όπως είναι το έθιμο, στο κοιμητήριο Μάουντ Τζούντα στο Κουίνς, στο τμήμα που ήταν ιδιοκτησία της ΠΡΩΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΑΣΘΕΝΩΝ ΤΟΥ ΜΠΟΛΕΧΟΦ* (όπως μας πληροφορεί μια επιγραφή στη γρανιτένια πύλη). Για να ταφείς εκεί, έπρεπε να είσαι μέλος της ένωσης, που σημαίνει επίσης πως έπρεπε να κατάγεσαι από μια πολίχνη λίγων χιλιάδων κατοίκων που βρίσκεται στην άλλη άκρη του κόσμου, σε έναν τόπο που κάποτε ανήκε στην Αυστρία κι έπειτα στην Πολωνία, κι έπειτα σε πολλούς άλλους, και λέγεται Μπόλεχοφ.

Είναι αλήθεια βέβαια πως η μητέρα της μητέρας μου –που είχε τόσο μαλακούς λοβούς στα αυτιά και μεγάλα γαλάζια ή κίτρινα χρυστάλλινα σκουλαρίκια, με τα οποία έπαιζα όταν καθόμουν στην αγκαλιά της, στις πλεκτές υφασμάτινες πολυθρόνες στην μπροστινή βεράντα του πατρικού μου, και την οποία κάποτε αγαπούσα περισσότερο από κάθε άλλον άνθρωπο στον κόσμο, πράγμα που, χωρίς αμφιβολία, εξηγεί γιατί ο θάνατός της υπήρξε το πρώτο γεγονός από το οποίο έχω σαφείς αναμνήσεις, αν και είναι αλήθεια ότι οι αναμνήσεις αυτές είναι, στην καλύτερη περίπτωση, αποσπασματικές (το κυματιστό θαλασσινό μοτίβο στα πλακάκια του τοίχου, στην αίθουσα αναμονής· τη μητέρα

* Οι πρώτες ενώσεις-αδελφότητες Εβραίων μεταναστών στην Αμερική, στις αρχές του 20ού αιώνα, είχαν σχεδόν πάντα την κάπως παράξενη ονομασία «kranken untershirtsung fareynen» μαζί με το όνομα της εκάστοτε πόλης από την οποία προέρχονταν τα μέλη τους. Αργότερα μετέφραζαν την ονομασία τους και στα αγγλικά: «Sick Benevolent Society». (Σ.τ.Μ.)

μου κάτι να μου λέει γεμάτη αγωνία, κάτι σημαντικό, αν και πέρασαν σαράντα χρόνια μέχρι να μου θυμίσουν τι ήταν αυτό· ένα περίπλοκο συναίσθημα λαχτάρας και φόβου και ντροπής· τον ήχο του νερού που τρέχει στον νιπτήρα)–, η μητέρα της μητέρας μου λοιπόν δεν είχε γεννηθεί στο Μπόλεχοφ, και μάλιστα ήταν η μοναδική από τους γονείς των γονιών μου που γεννήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, κι αυτό το γεγονός της προσέδιδε κάποιο κύρος στα μάτια μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων που τώρα δεν υπάρχουν πια. Αλλά ο όμορφος και κυριαρχικός σύζυγός της, ο παππούς μου, ο πάππος, είχε γεννηθεί και ανδρωθεί στο Μπόλεχοφ, μαζί με τα έξι αδέρφια του, τρεις αδελφούς και τρεις αδελφές· και γι’ αυτό του επιτράπηκε να κατέχει ένα κομμάτι γης στον συγκεκριμένο τομέα του κοιμητηρίου Μάουντ Τζούντα. Εκεί κείται τώρα κι αυτός, μαζί με τη μητέρα του, δύο από τις τρεις αδελφές του και έναν από τους τρεις αδελφούς του. Η άλλη αδελφή, η αδυσώπητα κτητική μητέρα ενός μοναχογιού, ακολούθησε το παιδί της σε άλλη πολιτεία, όπου και τάφηκε. Όσο για τους άλλους δύο αδελφούς, ο ένας (έτσι μας έλεγαν πάντα) είχε τη σύνεση και την προνοητικότητα να μεταναστεύσει μαζί με τη γυναίκα και το μικρό παιδί τους από την Πολωνία στην Παλαιστίνη τη δεκαετία του ’30, και ως εκ τούτης της σοφής απόφασης, όταν ήρθε η ώρα του, τάφηκε στο Ισραήλ. Ο μεγαλύτερος αδελφός, ο οποίος επιπλέον ήταν ο πιο όμορφος από τα επτά αδέρφια, ο λατρευτός, ο κανακεμένος, ο πρίγκιπας της οικογένειας, είχε έρθει νεαρός στη Νέα Υόρκη το 1913· αλλά, πριν κλείσει καν χρόνο εκεί, όπου έμενε με έναν θείο και μια θεία, αποφάσισε ότι προτιμούσε το Μπόλεχοφ. Κι έτσι, έπειτα από έναν χρόνο στις ΗΠΑ, επέστρεψε – ξέροντας πως, δεδομένου ότι εκεί απέκτησε ευτυχία και πλούτο, είχε κάνει τη σωστή επιλογή. Αυτός δεν έχει τάφο.

ΟΙ ΓΕΡΟΝΤΕΣ ΕΚΕΙΝΟΙ, άνδρες και γυναίκες, που καμιά φορά έβαζαν τα κλάματα και μόνο στη θέα μου, εκείνοι οι ηλικιωμένοι γέροντες με τα μάγουλα που έπρεπε να φιλάμε, με τα λουράκια από ψεύτικο δέρμα κροκοδείλου στα ρολόγια και τα πονηρά αστεία στα γίντις και τα χοντρά πλαστικά μαύρα γυαλιά και τα κιτρινωμένα πλαστικά ακου-

στικά βαρηκοΐας που χάνονταν πίσω από το κεφάλι τους και τα γεμάτα ποτήρια ούισκι, με τα μολύβια που σου χάριζαν όποτε σε έβλεπαν, τα οποία έφεραν τις εμπορικές ονομασίες τραπεζών και εμπόρων αυτοκινήτων, με τα στενά βαμβακερά εμπριμέ φορέματα που άνοιγαν προς τα κάτω και τις τρεις σειρές λευκές πλαστικές χάντρες και τα θαμπά κρυστάλλινα σκουλαρίκια τους και το κόκκινο βερνίκι στα πολύ μακριά τους νύχια που άστραφταν και κροτάλιζαν καθώς έπαιζαν μαγιόνγκ* και κανάστα ή κρατούσαν τα πολύ μακρουλά τους τσιγάρα – όλοι αυτοί λοιπόν, που κατάφερνα να τους φέρνω δάκρυα, είχαν ορισμένα κοινά μεταξύ τους. Όλοι τους μιλούσαν με μια ιδιαίτερη προφορά, μια προφορά που μου φαινόταν οικεία, γιατί ήταν η προφορά που στοίχειωνε, αμυδρά μεν αλλά ευδιάκριτα, την ομιλία του παππού μου – δεν ήταν τόσο βαριά, αφού, όταν πια ήμουν αρκετά μεγάλος ώστε να μπορώ να αντιλαμβάνομαι τέτοια πράγματα, είχαν περάσει στην Αμερική ήδη μισό αιώνα, κι ωστόσο ορισμένες λέξεις είχαν κάτι το αποκαλυπτικά πληθωρικό, κάτι το υπερβολικά έντονο στα ρο και στα λάμδα, σε λέξεις όπως ρολόι και τρέλα, ο παππούς είχε έναν ιδιαίτερο τρόπο να δαγκώνει τα ταυ και τα θήτα σε λέξεις όπως τρομερό και (μια λέξη που ο παππούς μου, ο οποίος έλεγε πολλές ιστορίες, χρησιμοποιούσε συχνά) αλήθεια. Είναι αλήθεια! έλεγε. Αυτοί οι ηλικιωμένοι Εβραίοι είχαν την τάση να διακόπτουν συχνά ο ένας τον άλλο σε τέτοιες περιπτώσεις, όταν κι εκείνοι και εμείς μαζευόμασταν σε κάποιου το καθιστικό που μύριζε κλεισούρα, και παρενέβαιναν ο ένας στις ιστορίες του άλλου κι έκαναν διορθώσεις, υπενθύμιζαν ο ένας στον άλλο τι είχε πραγματικά συμβεί στην τάδε ή τη δείνα ταυμάσια ή (συνηθέστερα) τρομερρή εποχή, χρυσό μου, το είντα, το τυμάμαι και σ' το λέω, είναι αλήθεια.

Ακόμα πιο σαφές και αξιομνημόνευτο ήταν ότι όλοι τους είχαν μια επιπλέον, εναλλακτική σειρά ονομάτων ο ένας για τον άλλο. Αυτό με μπέρδευε και με αποπροσανατόλιζε τότε που ήμουν έξι ή επτά χρονών, γιατί εγώ νόμιζα πως το όνομα (ας πούμε) της Νάνας μου ήταν Γκέρ-

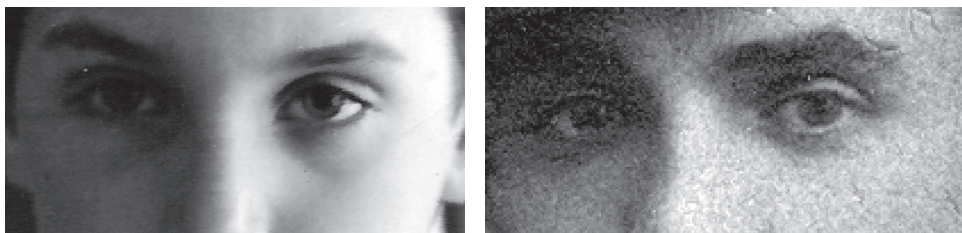
* Είδος κινέζικης πασιέντζας, που όμως παίζεται με πλακίδια αντί με χαρτιά. (Σ.τ.Μ.)

τρουντ ή καμιά φορά Γκέρτυ, κι έτσι δεν καταλάβαινα γιατί, ενώπιον της ειδικής αυτής συντροφιάς, στη Φλόριντα, γινόταν ξαφνικά Γκόλντα. Δεν καταλάβαινα επίσης γιατί ο μικρότερος αδελφός του παππού μου, ο θείος Τζούλιους, μέγας χορηγός ενεπίγραφων μολυβιών, τον οποίο ο κομφευόμενος, καλοντυμένος παππούς μου πάντα αντιμετώπιζε με μια κάποια συγκατάβαση, την ίδια που επιδεικνύει κανείς σε κακότροπα κατοικίδια, γινόταν εξαίφνης Γιντλ. Κι επίσης ποια ήταν τέλος πάντων αυτή η Νέχε –πιο πολύ σαν Νέχου ακουγόταν– την οποία ο παππούς μου ανέφερε καμιά φορά ως «αγαπημένη του μικρή αδελφή» και που, απ’ ό,τι ήξερα, είχε πεθάνει ξαφνικά από εγκεφαλικό σε ηλικία τριάντα πέντε ετών το 1943, κατά τη διάρκεια του γεύματος των Ευχαριστιών (έτσι μου έλεγε ο παππούς μου, εξηγώντας μου ταυτόχρονα για ποιο λόγο αντιπαθούσε τη συγκεκριμένη γιορτή): ποια ήταν αυτή η Νέχου, αφού εγώ ήξερα, ή νόμιζα πως ήξερα, ότι η αγαπημένη του μικρή αδελφούλα ήταν η θεία Ζανέτ; Μόνο ο παππούς μου, που το κανονικό του όνομα ήταν Έιμπραχαμ, είχε παρατσούκλι κατανοητό: Άμπυ. Κι αυτό ενίσχυε την αίσθησή μου ότι ο παππούς ήταν ένας άνθρωπος διαφανής και απόλυτα αυθεντικός, ένας άνθρωπος που μπορούσες να εμπιστευέσαι.

Κάποιοι από αυτούς τους ανθρώπους έκλαιγαν μόλις με έβλεπαν. Έμπαινα στο δωμάτιο κι εκείνοι με κοιτούσαν και (οι γυναίκες ιδίως) ακουμπούσαν τα παραμορφωμένα χέρια τους, με τα δαχτυλίδια και τους κόμπους στα δάχτυλα, που ήταν πρησμένοι και σκληροί σαν τους ρόζους του ξύλου, ακουμπούσαν λοιπόν εκείνα τα χέρια στα στεγνά τους μάγουλα και, παίρνοντας μια κοφτή ανάσα, αναφωνούσαν πολύ δραματικά: *Oy, er zett oys zeyer eynlikh tzu Shmiel!*

Ω, μοιάζει τόσο πολύ του Σμιλ!

Και μετά άρχιζαν τα κλάματα ή έβγαζαν μικρά επιφωνήματα και ταλαντεύονταν μπρος πίσω, με τα ροζ πουλόβερ τους ή τα μπουφάν τους να πλέουν πάνω στους αδύναμους ώμους τους, και τότε ξεκινούσε ένας καταϊγισμός γίντις, από τα οποία εγώ ήμουν τελείως εκτός.

ΟΛΟ ΚΑΙ ΚΑΤΙ ΗΞΕΡΑ ΒΕΒΑΙΑ γι' αυτόν τον Σμιλ. Ήταν ο μεγαλύτερος αδελφός του παππού μου, τον οποίο σκότωσαν, μαζί με τη γυναίκα του και τις τέσσερις όμορφες κόρες του, οι ναζί στον πόλεμο. Σμιλ. Τον σκότωσαν οι ναζί. Όλοι καταλαβαίναμε ότι αυτή ήταν η άγραφη λεζάντα στις λιγοστές φωτογραφίες του ίδιου και της οικογένειάς του, που τώρα βρίσκονταν κρυμμένες με φροντίδα μέσα σε ένα πλαστικό φακελάκι μέσα σε ένα κουτί μέσα σε μια κούτα στο υπόγειο της μητέρας μου. Ένας επιχειρηματίας, προφανώς ευκατάστατος, γύρω στα πενήντα πέντε, που στέκεται με τον αέρα του ιδιοκτήτη μπροστά από ένα φορτηγό και δίπλα σε δύο οδηγούς με στολή εργασίας· μια οικογένεια γύρω από το τραπέζι, οι γονείς, τέσσερα κοριτσάκια και κάποιος άγνωστος· ένας περιποιημένος άνδρας που φοράει παλτό με γούνινο γιακά και μαλακό καπέλο· δύο νεαροί άνδρες με στολές του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, από τους οποίους στο πρόσωπο του ενός αναγνώριζα τον είκοσι ενός ετών Σμιλ, ενώ ο άλλος ήταν αδύνατο να ταυτιστεί, ούτε ήξερα ούτε θα μπορούσα ποτέ να μάθω ποιος είναι· ήταν άγνωστος και μη γνώσιμος... Άγνωστος και μη γνώσιμος – ήταν δυσάρεστο αυτό, αλλά δημιουργούσε και μια γοητευτική αχλή. Εν πάση περιπτώσει, οι φωτογραφίες του Σμιλ και της οικογένειάς του ήταν πιο συναρπαστικές από τις υπόλοιπες οικογενειακές φωτογραφίες που με τόσο ζήλο φυλάσσονταν στο αρχείο της μητέρας μου, ακριβώς επειδή δε γνωρίζαμε σχεδόν τίποτα γι' αυτόν, γι' αυτούς. Κι έτσι τα σοβαρά, αμίλητα πρόσωπά τους γίνονταν πιο δελεαστικά.

Για πολύ καιρό υπήρχαν μόνο οι βουβές φωτογραφίες, και καμιά φορά μια δυσάρεστη φόρτιση στην ατμόσφαιρα όταν αναφερόταν το όνομα του Σμιλ. Αυτό δε συνέβαινε συχνά όσο ζούσε ο παππούς μου, γιατί ξέραμε πως επρόκειτο για τη μεγάλη τραγωδία της ζωής του, ότι

ο αδελφός του και η νύφη του και οι τέσσερις ανιψιές του δολοφονήθηκαν από τους ναζί. Ακόμα κι εγώ, που όταν ερχόταν επίσκεψη τρελαινόμου να κάθομαι κατάχαμα στα πόδια του με τις μαλακές δερμάτινες παντόφλες και να ακούω τις ατέλειωτες ιστορίες του για την «οικογένεια», δηλαδή τη δική του οικογένεια, το όνομα της οποίας ήταν κάποτε Jäger (και που αναγκαστικά εγκατέλειψε τα διαλυτικά πάνω από το a όταν ήρθε στην Αμερική και έγινε Yaeger και Yager και Jager και Jaeger, όπως αυτός – όλες οι παραπάνω εκδοχές απαντούν στις ταφόπλακες στο Μάουντ Τζούντα), μια οικογένεια που είχε επί αιώνες στην ιδιοκτησία της χασάπικο και εν συνεχεία επιχείρηση εμπορίας κρεάτων στο Μπόλεχοφ, μια ωραία πόλη, ζωντανή πόλη, ένα στετλ,* έναν τόπο περίφημο για την ξυλεία και τα κρέατα και τα δερμάτινα είδη, που οι έμποροι εξήγγαν σε όλη την Ευρώπη, έναν τόπο όπου μπορούσε να ζήσει ο άνθρωπος, σε μια όμορφη τοποθεσία κοντά στα βουνά· ακόμα κι εγώ, που ήμουν τόσο δεμένος με τον παππού μου, που όσο μεγάλωνα τον ρωτούσα πράγματα γύρω από την ιστορία της οικογένειας, ονόματα, χρονολογίες, περιγραφές, μέρη, τόσο συχνά ώστε όταν απαντούσε στα ερωτήματά μου (γράφοντας πάνω στα λεπτά χαρτιά αλληλογραφίας της εταιρείας που είχε πολύ παλιά, με μπλε μελάνι από τη χοντρή του πένα Parker) καμιά φορά μού έγραφε *Αγαπητέ Ντάνιελ, μη με ρωτάς, σε παρακαλώ, άλλα για τη mishruchah, την οικογένεια, γιατί είμαι γέρος άνθρωπος και δε θυμάμαι τίποτα, κι εξάλλου θέλεις σίγουρα να βρεις και άλλους συγγενείς;!* – ακόμα κι εγώ λοιπόν ένωθα άβολα όταν ανέφερα το θέμα, αυτό το φρικτό πράγμα που συνέβη στον Σμιλ, στον ίδιο του τον αδελφό. Τον σκότωσαν οι ναζί. Μου ήταν δύσκολο στην αρχή, όταν ήμουν παιδί και άκουγα αυτή την επωδό για τον Σμιλ και τη χαμένη οικογένειά του, να κατανοήσω ακριβώς τη σημασία της. Ακόμα και

* Στετλ (Shtetl, με προφορά σχεδόν όπως το γερμανικό Städtle, υποκοριστικό του Stadt, «πόλη») ονομάζονταν γενικώς οι μικρές πόλεις της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης με μεγάλη συγκέντρωση εβραϊκού πληθυσμού που συνυπήρχε με μη Εβραίους. Επρόκειτο για τον πλέον παραδοσιακό τρόπο πολιτικής οργάνωσης των Εβραίων πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και το Ολοκαύτωμα. (Σ.τ.Μ.)

αργότερα, που ήμουν αρκετά μεγάλος και είχα μάθει για τον πόλεμο, είχα δει τα κινηματογραφημένα ντοκουμέντα, είχα παρακολουθήσει μαζί με τους γονείς μου τα επεισόδια μιας σειράς στη δημόσια τηλεόραση με τίτλο *Ο κόσμος σε πόλεμο*, που είχαν στην αρχή και την τρομακτική προειδοποίηση ότι περιέχουν ορισμένες εικόνες ακατάλληλες για παιδιά, ακόμα και αργότερα μου ήταν δύσκολο να φανταστώ πώς τους σκότωσαν, να συλλάβω τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες. Πότε; Πού; Πώς; Με όπλο; Στους θαλάμους αερίων; Ο παππούς όμως δε μου έλεγε. Πέρασε καιρός μέχρι να καταλάβω ότι δε μου έλεγε επειδή δεν ήξερε, ή τουλάχιστον δεν ήξερε αρκετά, και ότι το γεγονός ότι δεν ήξερε ήταν ακριβώς αυτό που τον βασάνιζε.

Κι έτσι έπαψα να το αναφέρω. Κι έμενα σε ανώδυνα θέματα, σε ερωτήσεις που του επέτρεπαν να κάνει αστεία, πράγμα που του άρεσε, όπως π.χ. στο παρακάτω γράμμα που μου έγραψε μόλις έκλεισα τα δεκατέσσερα:

20 Μαΐου 74

Αγαπητέ Ντάνιελ

Έλαβα το γράμμα με τις ερωτήσεις σου και συγγνώμη που δεν μπόρεσα να σου δώσω όλες τις απαντήσεις. Παρατήρησα στο γράμμα σου ότι με ρωτούσες αν με τις ερωτήσεις σου με διακόπτεις από το φορτωμένο μου πρόγραμμα, και η απάντηση είναι ΟΧΙ.

Πρόσεξα ότι χάρηκες πολύ που θυμήθηκα το όνομα της γυναικάς του ΧΕΡΣ. Κι εγώ χάρηκα, γιατί ο Χερς είναι ο παππούς μου και η Φάιγκε η γιαγιά μου.

Τώρα, για τις ημερομηνίες γέννησης του καθενός, δεν ξέρω γιατί δεν ήμουν εκεί, αλλά όταν έρθει ο ΜΕΣΣΙΑΣ και ξαναβρεθούν όλοι μαζί οι συγγενείς θα τους ρωτήσω...

Το γράμμα περιλαμβάνει κι ένα παράρτημα απευθυνόμενο στην αδελφή μου και τον μικρότερο αδελφό μου:

Πολυαγαπημένη μου Τζέννιφερ και αγαπητέ μου Έρικ

Σας ευχαριστούμε και τους δυο για τα ωραία γράμματα, και χαιρόμαστε ιδιαίτερα που εσείς δεν έχετε ερωτήσεις σχετικά με τη Mishpacha

ΑΓΑΠΗΤΗ ΤΖΕΝΝΙΦΕΡ

ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΣΤΕΙΛΩ Σ' ΕΣΕΝΑ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΑΔΕΡΦΟ ΣΟΥ ΤΟΝ ΕΡΙΚ ΛΙΓΑ ΛΕΦΤΑ, ΑΛΛΑ ΟΠΩΣ ΞΕΡΕΤΕ ΟΤΙ ΔΕ ΔΟΥΛΕΥΩ ΚΑΙ ΔΕΝ ΕΧΩ ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΕΦΤΑ. ΛΟΙΠΟΝ Η ΘΕΙΑ ΡΕΪ ΣΑΣ ΑΓΑΠΑΕΙ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΟΛΥ ΚΑΙ Η ΘΕΙΑ ΡΕΪ ΕΧΕΙ ΕΣΩΚΛΕΙΣΕΙ ΔΥΟ ΔΟΛΑΡΙΑ, ΕΝΑ ΓΙΑ ΣΕΝΑ ΚΙ ΕΝΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΙΚ.

*ΜΕ ΠΟΛΛΗ ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΦΙΛΙΑ
Η ΘΕΙΑ ΡΕΪ ΚΑΙ Ο ΠΑΠΠΟΥΣ ΓΕΓΚΕΡ*

Και ένα τελευταίο υστερόγραφο απευθυνόμενο στη μητέρα μου:

Αγαπημένη μου Μαρλέν

Έχε υπόψη σε παρακαλώ ότι την Τρίτη 28 Μαΐου είναι το ΓΙ-ΣΚΟΡ...

Γισκόρ, yizkor – μνημόσυνο. Ο παππούς μου πάντα τους φρόντιζε τους νεκρούς. Κάθε καλοκαίρι, όταν ερχόταν να μας δει, τον πηγαίναμε στο Μάουντ Τζούντα για να επισκεφθεί τη γιαγιά μου και όλους τους άλλους. Εμείς τα παιδιά τριγυρίζαμε και κοιτούσαμε με βλέμμα κενό τα ονόματα στις λιτές ταφόπλακες ή στις επιγραφές ή στο πελώριο μνημείο σε σχήμα δέντρου με κλαριά κομμένα που είχε ανεγερθεί προς τιμήν της μεγαλύτερης αδελφής του παππού μου, η οποία πέθανε στα είκοσι έξι της, μια βδομάδα πριν από τον γάμο της, όπως μου έλεγε ο παππούς μου. Κάποιες απ' αυτές τις πέτρες είχαν επάνω αυτοκόλλητα σε χρώμα μπλε ηλεκτρική, που έλεγαν ΔΙΑΡΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑ, ενώ σχεδόν όλες έφεραν με περηφάνια ονόματα όπως ΣΤΑΝΛΕΪ και ΕΡΒΙΝ και ΧΕΡΜΑΝ και ΜΕΡΒΙΝ, ή ΣΕΪΝΤΙ και ΠΟΛΙΝ, ονόματα που στους ανθρώπους της γενιάς μου φαίνονται κατεξοχήν εβραϊκά, μολονότι –και εδώ έχουμε μια από εκείνες τις ειρωνείες που μόνο το πέρασμα του

χρόνου μπορεί να αποκαλύψει— στην πραγματικότητα οι Εβραίοι μετανάστες του προηγούμενου αιώνα, γεννημένοι με ονόματα όπως ΖΕΛΙΓΚ και ΙΤΣΙΧ και ΧΕΡΣΕΛ και ΜΟΡΝΤΚΟ ή ΣΕΪΝΤΕΛ και ΠΕΡΛ, είχαν επιλέξει αυτά τα ονόματα ακριβώς επειδή τους φαίνονταν ιδιαίτερος αγγλικά, αρκούντως μη εβραϊκά. Εμείς τριγυρίζαμε και χαζεύαμε όλα αυτά, ενώ ο παππούς μου, πάντα με άψογο σπορ σακάκι, τέλεια σιδερωμένο παντελόνι, γραβάτα με τολμηρό κόμπο και μαντιλάκι στο πέτο, προχωρούσε με σύστημα, σταματώντας κατά σειρά στον τάφο της μητέρας του, της αδελφής του, του αδελφού του, της γυναίκας του, αφού εκείνος είχε ζήσει περισσότερο απ' όλους, και διάβαζε τις προσευχές στα εβραϊκά μ' ένα βιαστικό μουρμουρητό. Αν πάρετε την Ιντέρμπορο Πάρκγουεϊ προς το Κουίνς, σταματήσετε στην είσοδο του κοιμητηρίου Μάουντ Τζούντα και κοιτάξετε πάνω από την πέτρινη μάντρα στην άκρη του δρόμου, θα τους δείτε όλους από κει, θα διαβάσετε τα κάπως μεγαλόσχημα ονόματα που υιοθέτησαν, και μαζί μ' αυτά τις τυπικές επιγραφές: ΑΓΑΠΗΜΕΝΗ ΣΥΖΥΓΟΣ, ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΓΙΑΓΙΑ· ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ ΣΥΖΥΓΟΣ· ΜΗΤΕΡΑ.

Έτσι ήταν λοιπόν. Ο παππούς πάντα φρόντιζε τους νεκρούς. Πέρασαν πολλά χρόνια μέχρι να καταλάβω πόσο ακριβώς τους φρόντιζε, ο

όμορφος κι αστείος παππούς μου, που ήξερε τόσες και τόσες ιστορίες, που ήταν τόσο διάσημος για το καλό του ντύσιμο· ο παππούς μου με το καλοξυρισμένο οβάλ πρόσωπό του, τα ζωηρά γαλάζια μάτια του και την ολόισια μύτη, που κατέληγε σε μια ανεπαίσθητη στρογγυλάδα, λες και όποιος τον σχεδίασε αποφάσισε την τελευταία στιγμή να προσθέσει και μια ιδέα χιούμορ· με τα αραιά, προσεκτικά χτενισμένα λευκά μαλλιά του, τα ρούχα και την κολόνια και το μανικιούρ του, τα διάσημα καλαμπούρια του και τις περίπλοκες, τραγικές του ιστορίες.